

MIROSLAV KUSÝ MILAN ŠIMEČKA A DNEŠOK

1995

Keď listujeme dielom Milana Šimečku, nenájdeme v ňom nijaké projekty lepšej budúcnosti ľudstva, či aspoň tejto krajiny. Zdanlivo je to prekvapujúce: tento programový optimista, ktorý nás po celé obdobie nášho disentu povzbudzoval a živil v nás nádej, že sa dožijeme lepších časov, zároveň principiálne odmietal venovať sa tvorbe akýchkoľvek ideálnych konštrukcií „lepšej budúcnosti“, ba považoval ju za čosi, čo je vo svojej podstate priamo škodlivé pre ľudí a ľudstvo. Ako prenikavý analytik utópií - teda projektov ideálnej sociálnej organizácie spoločnosti - presne odhalil a definoval ich scestnosť.

V Šimečkovej Strate skutočnosti

čítame:

„Autoři ideálních projektů společenského řádu kopirovali prostě abstraktní přístup k řešení sociálních problémů; nahradili v utopickém projektu lidské vztahy vztahy rozumnými, které odpovídají funkcím společenského řádu tak, jako třeba jednotlivé součásti odpovídají funkci stroje. To je hlavní příčina toho, že jsou všechny takové konstrukce nedemokratické, autoritářské, elitářské a diktátorské“ (in: Kusý - Šimečka, *Európska skúsenosť s reálnym socializmom*. Toronto 1984, s. 112). Táto škodlivosť utópií by bola iba hypotetická, keby boli - ako sa to bežne traduje - iba akýmisi nerealizovateľnými chimérami.

Beda však, dôvodí Šimečka, „utópie jsou uskutečnitelné, a dokonce se dnes a denně uskutečňují, jak na to upozornil třeba Šestov a Berďajev, nebo Huxley a Orwell“ (tamže, s. 113)

Toto Šimečkovo posolstvo je pre nás aj dnes naďalej veľmi aktuálne. Pravda, nejde a asi ani tak skoro nepôjde o oživovanie reálnym socializmom dostatočne sprofanovaných komunistických utópií, ale ich súčasný slovenský nacionalistický *pendant* nie je o nič menej škodlivejší a nebezpečnejší. Súc poučení aj vlastnou skúsenosťou, aj vlastnými dejinami, dobre vieme, že v mene národa, v mene jeho „šťastnej budúcnosti“ sa dá napáchať rovnako veľa zla ako v mene robotníckej triedy či socializmu.

Nejde však iba o utópie. Milan Šimečka rovnako odmietal konštruovať konkrétny politický model, o ktorý by sme sa boli mali z disentu usilovať. To nebol dôsledok nevedomosti alebo neschopnosti: Šimečka bol dostatočne dobre poučený o prednostiach a slabinách rôznych typov parlamentných, poloprezidentských, či prezidentských demokracií. To nebol dôsledok akejsi koncepčnej neujasnenosti v československom chartistickom disente - ako sa dávali počuť niektorí jeho kritici: títo disidenti vraj vedeli iba pomenovať to, čo nechcú, čo odmietajú, nedokázali však definovať, o čo im ide, kam konkrétne smeruje ich úsilie o zánik komunistického režimu. Končili vraj pri likvidácii, k premysleniu samotnej transformácie sa nedostali.

Táto kritika, týkajúca sa rovnako Havla, Pitharta, a ďalších mysliteľov chartistického disentu, vrátane Šimečku, však nie je oprávnená, nepochopila podstatu veci. Chartistické hnutie bolo a zostalo „občianskou iniciatívou“ a principiálne sa odmietalo stať akousi opozičnou politickou stranou s tieňovým kabinetom, alternatívnym vládny programom, vypracovanou koncepciou revolučného prevzatia moci a jej zafixovania vo svojich rukách. „Občianska iniciatíva“ smerovala inam, k budovaniu základov samotnej občianskej spoločnosti v tejto krajine. Takých základov, na ktorých budú

môcť stavať pragmatickí stranícki politici pri budovaní konkrétneho demokratického režimu, konkrétnej formy takej či onakej parlamentnej demokracie na základe demokratického mandátu od svojich voličov. Túto etapu sme nemohli a nechceli preskočiť, ak sme sa nemali stať revolučnými uzurpátormi, ktorí si svojvoľne privlastňujú politickú moc na to, aby jej pomocou realizovali svoje stranické politické a ideologické ciele. Nechceli sme revolúciu boľševického typu a práve Milan Šimečka patril medzi tých, čo vehementne varovali pred takouto orientáciou československého chartistického disentu.

Bez rozvinutej občianskej spoločnosti nemožno realizovať rozvinuté demokratické zriadenie, fungujúci demokratický štát. Na to nestačí priaznivá volebná matematika, získanie väčšiny kresiel v parlamente, obsadenie kľúčových politických a hospodárskych pozícií predstaviteľmi či priaznivcami víťazného revolučného či volebného zoskupenia. Ak nám teda vtedy šlo predovšetkým o občiansku spoločnosť, o iniciovanie jej vzniku a rozvoja, šlo nám o samotnú podstatu veci. Vtedy sme to nazvali „paralelná *polis*“, čo bol termín zavedený českým filozofom Ladislavom Hejdánkom na označenie základných cieľov chartistického hnutia, v tejto súvislosti sme hovorili o *undergrounde*, práve túto suť občianskej spoločnosti mal na mysli Dominik Tatarka so svojou „obcou božou“. Občianska spoločnosť, ako od daného režimu nezávislé spoločenstvo aktívnych občanov, ktorí si žijú svojim vlastným životom, ktorí si sami spravujú svoju obec, ktorí si vytvárajú vlastné mechanizmy a inštitúty tejto svojej samosprávy: počnúc voľbou svojej nezávislej reprezentácie, pokračujúc rôznymi špecifickými občianskymi iniciatívami v podobe jednotlivých NGO - mimovládnych organizácií a končiac demokratickým delegovaním časti svojich občianskych právomocí vládnym organizáciám, štátu a jeho orgánom. Práve k týmto základom občianskej spoločnosti sa Milan Šimečka stále znovu vracia v celom svojom diele, o tom je jeho rozvažovanie o veľkých a malých dejinách, o podstate každej diktatúry a každého totalitarizmu.

Šimečkove „malé dejiny“ majú však v rámci tohto projektu občianskej spoločnosti aj svoj

celkom prozaický rozmer, meraný triezvym pohľadom obyčajného človeka.

„Otvoreně přiznávám, že vzhledem k historickým zkušenostem nepovažuji nízkou formulaci cílů evropské civilizace za velké neštěstí. Bylo by pokrytecké tvářit se, že většinu lidí jde o něco jiného než mít se dobře. Mít se dobře je celkem slušný programový cíl všední politiky, je to v každém případě pro život na kontinentě nejméně riskantní cíl. Podezření by měla budít každá vláda, která začne tvrdit, že cílem jejího úsilí je národní velikost, nějaký nový pořádek, nový a spravedlivý řád, shůry nebo historicky určené poslání vůči jiným národům, rozšíření nějaké víry atd. Dnes je už dost dobře vidět, že politika, která sledovala tyto vznešenější cíle, zanechala za sebou spoušť“ (*Kruhová obrana, Archa, Bratislava 1994, s. 165-166*).

V podmienkach komunistického totalitarizmu mohla občianska spoločnosť vznikáť a vyvíjať sa iba ilegálne. Totalitarizmus začínal likvidáciou občianskej spoločnosti, podriadením všetkých zložiek a vrstiev spoločenského i súkromného života ľudí štátnej moci, štátnej mašinérii. Charta 77 a celý rad na ňu nadväzujúcich aktivít znamenali v tomto zmysle znovuzrodenie občianskej spoločnosti u nás. Tu nešlo iba o podpisy na úvodné prehlásenie Charty, tu nešlo iba o zverejňované stanoviská jej hovorcov a expertízne dokumenty Charty kriticky rozoberajúce jednotlivé problémy a neduhy režimu. Základným prejavom čulosti života tejto obrodzujúcej sa občianskej spoločnosti boli predovšetkým všetky tie samizdatové vydavateľstvá ako Vaculíkova *Edice Petlice* či Havlova *Edice Expedice*, ako boli rôzne samizdatové noviny a časopisy (počnúc *Lidovými novinami*), bytové divadlo Pavla Kohouta, Patočkova univerzita s jeho slávnymi filozofickými seminármi, rôzne undergroundové hudobné skupiny počnúc *Plastic Peoples of the Universe*, naše slávne „kvartály“: stretnutia československých spisovateľov združených okolo samizdatového literárneho mesačníka *Obsah*, ktoré inicioval práve Milan Šimečka na svojej brnianskej chate.

Teda občianska spoločnosť ako spoločenstvo nezávislých, sebestačných občanov, ktorí svoj pôvod neodvodzujú od štátu, ale od obce.

Sú predovšetkým občanmi svojej suverénnej, samosprávnej obce a iba odvodene, v druhom slede, aj občanmi štátu, ktorému postúpili časť svojich právomocí podľa princípu subsidiarity. Ak si štát uzurpuje viac, ak si chce podrobiť a privlastniť občana, prestáva spolupráca medzi občianskou spoločnosťou a štátom, prestáva fungovať demokratické vymedzenie služobnosti štátu podľa princípu: štát môže iba to, čo mu občianska spoločnosť výslovne dovolí: občan však môže všetko okrem toho, čo mu občianska spoločnosť výslovne zakazuje.

Žiaľ, tento nový typ občianskej spoločnosti sa v podmienkach československého komunistického totalitarizmu zrodil a rozvinul iba na českej strane našich federálnych hraníc a aj tam to bolo predovšetkým v Prahe. Praha sa tak stala prirodzeným centrom všetkých československých občianskych aktivít a iniciatív, tam bolo útočisko celého nášho disentu. Milan Šimečka veľmi zanieťene a tvrdošijne participoval na všetkých pokusoch vytvoriť akési paralelné slovenské centrum občianskej spoločnosti aj v Bratislave, preniesť sem mnohé tie druhy občianskych aktivít, ktoré sa úspešne rozvíjali v Prahe. Takým bol napr. pokus o založenie tzv. ilegálnej univerzity (toto meno jej dali eštebáci vo svojich protokoloch z vypočúvaní), avšak po prvých policajných zásahoch veľmi rýchle stroskotal. Obdobne tomu bolo aj v mnohých iných prípadoch. Povedané jazykom fyziky, nepodarilo sa nám dať dohromady „minimálne kritické množstvo“ ľudí, od ktorého závisí reťazová reakcia príslušných občianskych iniciatív a aktivít, tvoriacich živnú pôdu fungujúcej občianskej spoločnosti. Inak povedané, na Slovensku vznikli a jestvovali jednotlivé disperzné ostrovčeky nezávislých občianskych činností, tieto činnosti však nevedli k zrodu samotnej občianskej spoločnosti. Na tento okamih sme si museli počkať až do novembra '89.

Pokiaľ tu jestvovali nejaké významnejšie nezávislé aktivity, boli iného druhu a slovenská občianska spoločnosť sa z nich samotných zrodiť nemohla. K takým patrila, napríklad, slovenská „tajná cirkev“, fungujúca v opozícii nielen voči komunistickému režimu, ale aj voči oficiálnej katolíckej cirkvi a s masovým zázemím nespokojných veriacich. Jej predstavitelia (František Mikloško, tajný biskup Ján Ch.

Korec, Ján Čarnogurský) udržiavali veľmi dobré vzťahy so slovenským i českým občianskym disentom, menovite s Milanom Šimečkom, ktorý bol na takéto „prekračovanie horizontov“ zvlášť uspôsobený. Od počiatku však jednoznačne zdôrazňovali, že nemajú od svojich veriacich mandát na to, aby s nimi vstupovali do občianskych politických iniciatív. V zmysle tohto mandátu sa obmedzovali na boj za náboženské slobody, za obsadzovanie uvoľnených biskupských stolcov a pod. Obdobná situácia bola so slovenským hnutím zelených, ktorého najpriebornejšia reprezentácia šla do konfrontácie s establišmentom v takých environmentálnych akciách, ako bola kauza *Martinský cintorín* či *Bratislava nahlas*; zároveň však úzkostlivo dbala na to, aby nebola spájaná s občianskym politickým disentom, čo by ju - ako to zdôvodňoval Šimečkovi a mne Ján Budaj - mohlo v očiach režimu nepríjemne kompromitovať a čo by režim mohol proti nim účinne využiť.

To, že sa slovenská občianska spoločnosť rodí až v novembri 1989, malo však aj špeciálne dôsledky pre slovenskú politickú scénu. České *Občianske fórum* bolo produktom dlhodobého občianskeho disentu, fungujúcej a rozvíjajúcej sa občianskej spoločnosti. Jeho reprezentácia bola od počiatku politicky zreteľne čitateľná, do veľkej politiky vstupovali ľudia s jasnou disidentskou politickou minulosťou, vedelo sa o nich *who is who*. Havel, Pithart, Dienstbier, Rumlovci, Benda, Dana Němcová, Jan Urban a desiatky ďalších prešli tvrdou politickou školou disentu a aj keď sa potom politicky diferencovali, spoločná skúsenosť disentu ich poznamenala a istým spôsobom, aj naďalej, predsa len stmelovala.

Na Slovensku sme však nemali takéto zázemie spoločného disentu, spoločných občianskych aktivít a iniciatív. Ľudia, ktorí 19. novembra 1989 vytvorili *Verejnosc' proti násiliu*, sa v mnohých prípadoch osobne stretli v bratislavskej Umeleckej besede po prvý raz, všetci vstupovali do veľkej politiky prakticky bez politickej minulosti, boli politicky nečitateľní: preveriť ich v tomto ohľade mala len ich budúca činnosť. Milan Kňažko bol verejnosti známy iba ako herec. Ján Budaj ako environmentalista, Fedor Gál bol vtedy prakticky neznámy

pracovníkom Prognostického ústavu. Michal Kováč bol korektným bankovým úradníkom, Marián Augustín Húška skromným vysokoškolským učiteľom: takto ich môžeme prebrať jedného po druhom. Druhý sled, ktorý sa k hnutiu postupne pridával, nebol na tom o nič lepšie. Politici bez politickej minulosti, bez možnosti predchádzajúceho postupného politického rastu, ktorý preveruje schopnosti a charaktery. A tak sme často len otvárali oči. Z niektorých sa stali politické osobnosti, niektorí nakrátko oslnili a zhasli, niektorí sa vyvinuli v politických chameleónov, iní v bezohľadných karieristov či chladnokrvných machiavelistov.

Toto novovzniknuté občianske politické hnutie, bez zázemia fungujúcej občianskej spoločnosti, sa rýchlo, kľukato a nepredvídateľne vyvíjalo podľa vlastných zákonitostí stmelovania i rozkladu. Jedno je však v ňom naprosto jasné: na rozdiel od vývoja v Čechách predstaviteľia československého občianskeho disentu v ňom nemali rozhodujúce postavenie a rozhodujúce slovo. Nevytvárali v ňom potrebné „kritické množstvo“... Ich skúsenosti z občianskeho disentu, z otvorenej konfrontácie s totalitným režimom boli neprenosné do prostredia, ktoré sa vyvíjalo iným spôsobom.

Dnes skladáme zaslúžený a úprimný hold mŕtvemu Milanovi Šimečkovi ako prenikavému politickému analytikovi a mysliteľovi. Nezaškodí, ak si pripomenieme aj druhú stránku veci. Živý Milan Šimečka nenašiel primerané uplatnenie na slovenskej politickej scéne, v hnutí *Verejnosť proti násiliu*. Žiaľ, toto hnutie mu neposkytlo priestor, ktorý by si bol zaslúžil, v ktorom by sa bol cítil dostatočne využitý. Preto napokon akceptoval veľkorysú ponuku prezidenta Havla a odchádza na Pražský hrad. Neadresujem to ako výčitku nikomu menovite, je to iba konštatovanie situácie na vtedajšej slovenskej politickej scéne.

Nie som si istý, či sme za tých pár rokov od Šimečkovej smrti urobili nejaký pokrok v rozširovaní priestoru pre človeka jeho malých dejín, teda pre človeka, ktorý sa chce mať jednoducho dobre a ktorý sa usiluje naplniť svoju skromnú, prízemnú vidinu spokojného života a osobného šťastia. Tento priestor mu nevytvára politický režim, štát so svojimi mocenskými nástrojmi, ale rozvinutá občianska spoločnosť.

Ak je to tak, musíme byť skôr skeptickí: proces jej vytvárania v ostatnom období skôr ustrnul, miestami môžeme dokonca pozorovať spätný pohyb: namiesto decentralizácie recentralizácia, namiesto rozvoja plurality násilná homogenizácia, namiesto rozvoja samosprávy úsilie o etatizáciu našej spoločnosti.

Aj to je vlastne jeden z tých trpkých dôvodov prečo je pre nás Milan Šimečka stále taký aktuálny, prečo máme taký silný dojem, že k nám hovorí práve teraz, že sa vyjadruje k nášmu dnešku. Áno, jeho *Obnovenie poriadku* akoby sa odohrávalo práve tu a teraz, áno, ono sa naozaj odohráva práve tu a teraz. Je to trvalé úsilie politickej moci o ovládanie človeka, ktorého jednu metamorfózu popísal Šimečka tak pregnantne, že dosiahlo nadčasovú platnosť.

Teda rezignácia nad nevyhnutným stavom vecí, rezignácia nad nevyhnutnými návratmi do stále toho istého východiskového bodu?

Naopak, Milan Šimečka nám celým svojím dielom i osobným príkladom dokazuje, že sa tomu možno a treba vzoprieť. Jeho dôvody pre to sú veľmi prosté a ľudsky prijateľné. Nežiada hrdinské činy, ale iba elementárnu ľudskú slušnosť a dôstojnosť. Človek má v sebe zabudované hranice svojej prispôsobivosti realite, budovaním ktorej si ho chce politická moc podrobiť.

„Odmítl jsem se adaptovat až v obnoveném pořádku, protože se prostě převážili váhy. Na misce se starými ideály zůstala v konkrétní situaci jen zaprášená slova, slova a slova. Adaptace už nebyla zdůvodnitelná politikou logikou a sebeobratnějšími racionálními argumenty, ale pouhou obavou z existenčního pronásledování a z obrovského množství příkoří, které si může na člověka vymyslet rozžlobený stát. A dnes vím, že toto odmítnutí adaptovat se v obnoveném pořádku bylo u mně, tak jako u většiny jiných lidí, motivováno stavem duše, kterému státní bezpečnost říká tvrdohlavost. Je to však touha uchovat si pro zbytek života o sobě dobré mínění. Je to naprosto jednoduchá motivace a vždy mě udivuje, že ji nechápou ani mnozí lidé, kteří by měli mít k tomu dobré předpoklady“ (*Obnovení pořádku*, edice Rozmluvy, Londýn 1984, s. 177).

Latinčinári pri takýchto príležitostiach zvykli povedať: *De te fabula narratur!* O tebe je reč!